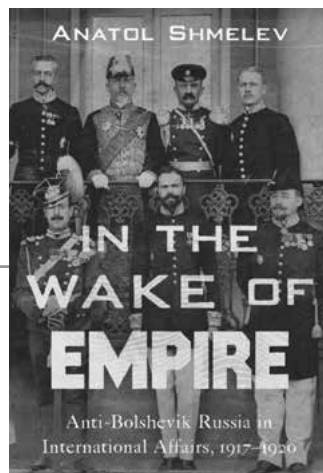


Diplomātija bez valsts

Recenzija par grāmatu: Anatol Shmelev. *In the Wake of Empire: Anti-Bolshevik Russia in International Affairs, 1917–1920*. Stanford, California 2021. xiii + 572 p. ISBN 978-0-8179-2424-9

Marika Selga



2021. gada janvārī Stenforda Universitātes Hūvera institūta Krievijas un Eirāzijas nodaļas krājumu kurators Anatols Šmeļevs publicējis faktiem un citātiem bagātu pētījumu par Krievijas diplomātiem un Krievijas dažādo valdības veidojumu ārpolitiku – “Impērijas iespaidā. Pretboļševistiskā Krievija starptautiskajās attiecībās, 1917–1920” (*In the Wake of Empire. Anti-Bolshevik Russia in International Affairs, 1917–1920*). Grāmatas izdevējs ir Hūvera institūta apgāds (*Hoover Institution Press*).

Latvijas valsts izveides laikā sabiedrībā valdīja dažādi uzskati par Latvijas attīstības perspektīvām. Kaut gan Latvija bija pasludinājusi neatkarību, pastāvēja arī nostāja, ka Latvijai jābūt Krievijas sastāvā. Par to pārliecināti bija balto spēku pārstāvji, īpaši admirālis Aleksandrs Kolčaks.

Grāmata “Impērijas iespaidā. Pretboļševistiskā Krievija starptautiskajās attiecībās, 1917–1920” atgādina, ka pastāvēja alternatīva Krievijas attīstības iespēja balto spēku vadībā. Autors sniedz ieskatu Krievijas Balto kustības ārpolitisko uzskatu attīstībā un attiecībās ar sabiedrotajiem, analizē galvenās balto nostādnes, ka, piemēram, Krievijai jābūt vienotai un nedalāmai,¹ lēmumus par izmaiņām tās pārvaldē un teritorijās var pieņemt tikai Satversmes sapulce, Baltijas teritorija ir Krievijas drošībai stratēģiski svarīga un nav atdalāma.

Grāmatā ir sešas nodaļas, kurās secīgi izklāstīta Balto kustības rašanās, dažādo Krievijas reģionālo valdību uzskati, ārpolitiskās nostādnes, analizēta sabiedroto politika, situācijai mainoties, kā arī ieskicēta šo notikumu ietekme uz turpmāko attīstību.

Autors sāk ar izklāstu par Krievijas diplomātiskā dienesta stāvokli un tā izmaiņām laika posmā, kad Krievijā neeksistēja valdība – tieša

Pagaidu valdības mantiniece – un diplomātiem nācās pieņemt lēmumus bez norādēm no viena centra. Uzskaitīti Krievijas diplomātiskajās pārstāvniecībās nodarbinātie, kā arī identificētas problēmas: piemēram, Ķīnā Krieviju pārstāvēja Krievijas Impērijas nosūtīts vēstnieks Nikolajs Kudaševs, ASV 1917. gadā tika akreditēts Krievijas Pagaidu valdības vēstnieks Boriss Bahmetjevs, bet Francijā Pagaidu valdības nosūtītais vēstnieks Vasilis Maklakovs netika akreditēts, jo Krievijas vadību pārņēma boļševiki. Autors pievēršas vairāku problēmu izpētei, tai skaitā centrālās valdības trūkuma ietekmei uz finansējumu, politikas koordinācijai, atšķirīgiem viedokļiem par prioritārajiem uzdevumiem, sabiedroto nostājai pret Krievijas pārstāvniecībām.

Otrā nodaļa “Valdība politikas meklējumos” veltīta dažādos reģionos izveidoto pretboļševistisko valdību mēģinājumiem formulēt ārpolitiskos mērķus. Piemēram, Direktorijs politikā programma paredzēja cīnīties pret padomju varu, atkalapvienoties ar atdalītajām Krievijas teritorijām, atjaunot oriģinālos līgumus ar sabiedrotajiem, turpināt karu ar Vāciju. Autors konstatē, ka baltie cīņu pret boļševikiem maldīgi uzskatīja par kara ar Vāciju sastāvdaļu.

Nodaļā “Parīzes miera konference un notikumi ap to” autors pievēršies Krievu politiskās konferences (*Russkoe Politicheskoe Soveshchanie*, RPS) izveidei 1918. gada nogalē, tās darbībai, kā arī analizējis tās spējas (nespēju) ietekmēt miera konferences procesus. RPS darbojās, piemēram, Georgijs Ļvovs, Sergejs Sazonovs, Nikolajs Čaikovskis, Boriss Savinkovs. Autors konstatē: RPS maldīgi pieņēma, ka sabiedrotie vēlējās spēcīgu, vienotu un demokrātisku Krieviju. Šmeļevs izskaidro sabiedroto valstu tā brīža intereses, kā arī apraksta viedokļu dažādību politiķu uzskatos, tai skaitā pamatojot, kāpēc atsevišķi spēki atbalstīja Krievijas nomaļu valstu patstāvības iegūšanu. Aplūkots sabiedroto priekšlikums organizēt

visu Krievijas dažādo spēku un teritoriālo vienību pārstāvju konferenci Prinču salās 1919. gada 15. februārī (172. lpp.). Uz to bija aicināti arī Latvijas pārstāvji. Konference nenotika, jo Krievijas pretboļševistiskie spēki atteicās piedalīties. Autors aprakstījis Kolčaka valdības un politiskās konferences pārstāvju savstarpējo attiecību problēmas, raksturojis tā saukto “Ninistu” (ne Ļeņina, ne Kolčaka) aktivitātes, spriedzi Deņikina un Francijas attiecībās. Autors pievēršies balto un sabiedroto uzskatu atšķirībām nomaļu valstu veidošanās jautājumā. Baltie uzskatīja, ka Krievijā dzīvojošo tautību jautājums ir Krievijas iekšējā lieta. Baltie bija gatavi atzīt Polijas neatkarību, taču tiem nepieņemama bija sabiedroto vēlme veidot mazas valstis Krievijas nomalēs, īpaši tas attiecās uz Somijas un Baltijas valstu, kā arī Aizkaukāza un Kaspijas republiku veidošanos. Autors analizē ģeopolitiskos un stratēģiskos iemeslus, kuri varēja būt par pamatu balto nostājai par Somijas un Baltijas valstu neatkarības neatzišanu. Piemēram, A. Kolčakam, kurš labi pārzināja Baltijas reģionu, no militārā viedokļa Baltijas ostu un fortifikāciju nodalīšana likās nepieņemama, turklāt Liepāja kā vienīgā neaizsalstošā osta bija jāsauglabā Krievijas sastāvā. Citiem svarīgāks likās apstāklis, ka lēmumus, kas attiecas uz visas valsts teritoriju, var pieņemt tikai Satversmes sapulce. Valdija nostāja, ka nomaļu atdalīšana nevarētu notikt arī bez sarunām par savstarpējām garantijām, robežām utt. Baltie iestājās par Krievijas atjaunošanu tās 1914. gada robežās, un izmaiņas tās teritorijā būtu apspriežamas tikai pēc tam.

Baltijas valstu vēstures pētniekiem nozīmīga ir nodaļa “Atzišana? 1919. gada marts–jūlijs”, kurā A. Šmeļevs īpaši pievēršies Somijas atzišanas problemātikai. Izklāstīta gan balto Ziemeļrietumu armijas vadītāja ģenerāļa Judeņiča, gan arī Kolčaka un Deņikina nostāja jautājumā par Ziemeļrietumu frontes izveidi, analizēti apsvērumi

par un pret Somijas spēku piesaistišanu karā pret boļševikiem, tai skaitā Somijas prasība atzīt tās neatkarību. Autors uzskata, ka apgalvojumi par Kolčaka “reakcionāro stulbumu” (K. Dž. Smits) vai “nacionālā lepnuma izraisītu aklumu” (Dž. M. Tomsons) neatspoguļo patieso situāciju. Sabiedrotie 1919. gada maijā atzina Somijas neatkarību. Jūdēničs, nesaņēmis atbalstu no Kolčaka, arvien vairāk paļāvās uz RPS Parīzē. Autors salīdzina, ka sabiedrotie atzina Somiju bez kādiem nosacījumiem, savukārt Krievijai, proti, Kolčaka valdībai, izvirzīja noteikumus, kas nebija tās interesēs.

Nodaļā “Virzības trūkums un sakāve” autors pievēršas Baltijas reģionam, attiecībā ar Rumāniju un Poliju, sabiedroto centieniem veicināt kompromisu starp balto Krieviju un jaunajām valstīm, t. sk. piedāvājot tām atgriezties Krievijā kā federatīvā valstī.² 1919. gada jūnijā Igaunijas pārstāvis Parīzes miera konferencē Antss Pīps bija uzrakstījis iespējamo Austrumeiropas Savienoto Valstu konstitūciju (Krievija būtu iekļauta, taču tās vārds nebūtu nosaukumā). Šādus priekšlikumus noraidīja Azerbaidžāna, Igaunija un Gruzija. Analizēta Ziemeļrietumu Krievijas valdība, kura pēc britu militāro pārstāvju ierosmes tika nodibināta Igaunijā 1919. gada 11. augustā un kuras uzdevums bija atzīt Igaunijas neatkarību. Somijas *de facto* neatkarību baltie bija gatavi atzīt. Autors izklāsta situācijas attīstību Deņikina kontrolētajās teritorijās un attiecībā ar sabiedrotajiem. Vērtējot Bermonta-Avalova afēru, autors konstatē, ka radās neticība balto spēku deklarētajai lojalitātei sabiedroto plāniem.

Pēdējā nodaļa veltīta ģenerāļa Pjotra Vrangeļa vadības laikam. Šajā administrācijā ārpolitikas jautājumi tika uzticēti Pjotram Strūvem. Vrangeļa valdības ārpolitika bija šauri orientēta uz piegāžu nodrošināšanu militārām vajadzībām. Vrangeļa valdības nostādnes: veidot federāciju kopā ar citām Krievijas teritorijā izveidotajām

valstīm; vienotību panākt ekonomisko interešu rezultātā; segt Krievijas parādus; atzīt starptautiskās saistības, ko uzņēmušās iepriekšējās Krievijas valdības. Autors konstatē, ka 1920. gada 11. augusta Francijas paziņojums par Vrangeļa valdības atzīšanu uzskatāms par tās *de facto* atzīšanu. A. Šmeļevs analizē nostāju, ko ASV valsts sekretārs Beinbridžs Kolbijs paudis notā Itālijas vēstniekam: ka ASV ievēros boļševiku valdības neatzīšanas politiku; ka ievērojama Krievijas teritoriālā integritāte, tajā iekļaujama visa agrākā Krievijas Impērijas teritorija, izņemot Somiju un etnisko Poliju, kā arī teritoriju, kurā varētu izveidoties Armēnijas valsts; ka no Krievijas izvedami visi ārvalstu spēki. Kolbijs saņēma neskaitāmas pateicības vēstules no sajūsminātiem Krievijas patriotiem.

Autors secina, ka baltajiem bija grūtības, gan veidojot pārstāvniecības ārzemēs un koordinējot ārpolitikas ieviešanu, gan veidojot attiecības ar citām valstīm. Visā pastāvēšanas laikā Balto kustība uzskatīja, ka ir pirmskara Krievijas politikas pēcteči. Balto kustībai raksturīga bijusi vēlamā uzdošana par esošo, īpaši 1918.–1919. gadā. Nemainīgā vienotās Krievijas un teritoriālās integritātes aizstāvēšana liecina, ka balto valdības neņēma vērā pasaulē strauji mainīgo situāciju ar jaunu valstu veidošanos visā Eiropā. Attiecības ar jaunajām valstīm, piemēram, Poliju, netika veidotas. Somijas un Baltijas (logs uz Eiropu) teritoriju zaudēšana tika uztverta kā apdraudējums Krievijai. Autors ir pārliecināts: balto valdības maldīgi uzskatīja, ka sabiedrotie aizstāvēs Krievijas intereses, ka Krievijas revolūcija ir Vācijas – boļševiku – konspirācijas rezultāts un ka pilsoņu karš tādējādi ir turpinājums karam ar Vāciju. Sabiedroto plāni varēja būt vērsti ne tikai pret boļševikiem, bet arī pret Krieviju kopumā. Piemēram, Francija atbalstīja Polijas, Somijas, Rumānijas teritoriālās prasības. Savukārt balto sludināto vienotās Krievijas ideju un Krievijas

nacionālo interešu aizstāvēšanu vēlāk uzņēms boļševiki.

Šmeļeva pētījums ir ieguldījums diplomātijas vēstures izpētē, tajā aprakstīta un analizēta dažādu Krievijas valdību diplomātu darbība, kuri pārstāvēja Krievijas intereses laikā, kad neeksistēja viena atzīta Krievijas valdība. Autors ir izmantojis plašu avotu klāstu, īpaši Hūvera institūta arhīvā glabāto materiālu, precizējis un analizējis citu autoru publikācijas, izvērtējot tajās izteikto apgalvojumu un pieņēmumu atbilstību faktiem. Balto kustības un starptautisko notikumu izklāsts veidots hronoloģiski, atsevišķi pievēršoties katras individuālas valdības vai Krievijas pārstāvniecības darbībai konkrētajā laika posmā, piemēram, aprakstīta 1918. gada jūnijā Samārā izveidotās Viskrievijas Satversmes sapulces valdība vai ģenerāļa Vrangaļa 1920. gada aprīlī Sevastopolē izveidotā koalīcijas valdība.

A. Šmeļevs sniedz plašu informāciju par personībām, institūcijām, valdošo politisko kultūru, ģeopolitiskajiem un stratēģiskajiem apsvērumiem, par principiem un uzskatiem, kas ietekmēja pretboļševistisko spēku lēmumus, kā arī analizē neveiksmju cēloņus. Grāmatā aprakstītie notikumi un viedokļu attīstība dod padziļinātu ieskatu tādu valstu kā Somija un Igaunija neatkarības idejas attīstībā, nosacījumos, ar kādiem šāda neatkarība tika pieļauta, kā arī argumentos, kas tika izmantoti, skaidrojot, kāpēc Baltijas valstis nedrīkst atdalīt no Krievijas.

Grāmata būs noderīga Krievijas vēstures izziņāšanai, Polijas, Somijas, Baltijas un citu valstu izveides un atzīšanas procesus izpratnei, pretboļševistisko spēku ārpolitikas izpētei, sabiedroto (piemēram, Lielbritānijas, Francijas, Japānas, ASV) ārpolitikas nostādņu attīstības izsekošanai attiecībā uz Krieviju.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Ar Krieviju saprasta Krievijas Impērijas teritorija līdz 1914. gadam.

² Šai idejai 1919. gada jūnijā bija piekritis arī Rainis, kurš savu nostāju definēja kā "brīva Latvija brīvā Krievijā".